

Diskriminacijos raiška ir valstybės institucijos bei visuomeninis sektorius

ASTA VALACKIENĖ,
ASTA KRAŠENKIENĖ

Kauno technologijos universiteto Panevėžio institutas, Vadybos ir administravimo fakultetas, Ekonomikos katedra,
Nemuno g. 33, LT-37164 Panevėžys
El. paštas: asta.valackiene@ktu.lt; asta.krasenkieni@ktu.lt

Šiame straipsnyje išryškinama diskriminacijos veiksnių ir socialinės aplinkos sąveika. Remiantis teorinėmis konstrukcijomis, ieškoma praktinių šio socialinio reiškimo sprendimo būdų. Aptariama valstybės institucinių administracinių mechanizmų veikla ir visuomeninių organizacijų galimybės bei vaidmuo, siekiant spartesnio ir efektyvesnio realaus lygiateisiškumo principų Lietuvoje įgyvendinimo. Atskleidžiama valstybės institucijų ir visuomeninio nevyriausybinio sektoriaus veiklos koordinavimo, bendradarbiavimo, diskriminacijos, kaip negatyvaus socialinio reiškimo, administravimo problematika. Remiantis atlikto tyrimo duomenimis, aptariama išsamios moterų diskriminacijos veiksnių mažinimo, valstybės institucijų bei visuomeninių organizacijų administracinės veiklos kryptys. Darbe numatytos galimos efektyvaus šio socialinio reiškimo (diskriminacijos veiksnių mažinimo) administravimo kryptys bei žmogiškųjų išteklių vadybos valstybės lygiu pokyčių galimybės. Konceptualizuojant teorines išvagas, autorės pristato naujus mąstymo postulatus (teorinius modelius): apibendrintą diskriminacijos veiksnių administravimo kryptį ir atitinkamų priemonių sąveikos modelį bei efektyvaus diskriminacijos raiškos administravimo mažinimo aspektu modelį.

Raktažodžiai: diskriminacijos samprata, diskriminacijos raiškos veiksniai ir socialinė aplinka, efektyvus administravimas, valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų veikla eliminuojant moterų diskriminaciją

ĮVADAS

Vienas svarbiausių kiekvienos šiuolaikinės modernios visuomenės tikslų, užtikrinančių jos pažangią ir efektyvią socialinę, kultūrinę bei ekonominę evoliuciją, yra garantuoti visų visuomenės narių lygiateisiškumą, paremtą antidiskriminacinės politikos įgyvendinimu. Natūrali demokratijos vystymosi išdava – tai funkcionali pilietinė visuomenė, pagrįsta glaudžia valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų, kaip valdžios kontrolės bei pilietinės priežiūros institucijų, sąveika, todėl svarbu ne tik efektyvus diskriminacijos raiškos administravimas valdžios lygmeniu, bet ir visuomeninių organizacijų įtaka.

Pasak R. Grigo, tik orientacija į organišką, demokratijos principus išpažįstančią valstybę, grindžiamą visų sluoksnių ir atskiro žmogaus prigimtinėmis teisėmis bei laisvėmis, visų piliečių gerove, yra pagrindinis, vienintelis socialinės evoliucijos garantas (Grigas 1995). Atlikta juridinių dokumentų analizė leidžia teigti, kad visa dabartinė juridinė demokratiškos visuomenės sistema yra pagrįsta individo teisėmis į informaciją, nuosavybę, neliečiamumą, į žodžio, spaudos, politinės valios, pasirinkimo laisvę ir kitas teises, kurias garantuoja tarptautiniai, Europos bei Lietuvos teisės aktai (Europos žmogaus teisių... 1950; Jungtinių

tautų konvencija... 1979; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso... 2004; Lietuvos Respublikos darbo kodeksas 2002; Lietuvos Respublikos Konstitucija 1992; Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų... 1998; Prekybos žmonėmis... 2005; Декларация... 1993; Visuotinė... 1948). Vadinasi, antidiskriminacinė teisinė bazė yra pakankama ir įtampų šiame socialinės dinamikos lauke nėra.

Kiekvienos demokratinės valstybės vizija ir pagrindinis siekis yra visiems žmonėms būdingo orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas. Tačiau nepaisant visų demokratinėse valstybėse visuomeninių ir valstybinių institucijų pastangų, išlieka ryškios tam tikros diskriminacijos apraiškos, sąlygojamos įvairiausių veiksnių. Atskleisti problemai reikia mokslinės analizės ir tyrimo pagrindimo.

Mokslinėje literatūroje išsamiai pristatoma diskriminacijos sampratos analizė (Australijos Melburno universiteto tinklalapyje tiesioginė diskriminacija apibrėžiama kaip mažiau palankus elgesys su asmeniu, nesusijęs su jo atliekamu darbu ar mokymusi, remiantis stereotipinėmis charakteristikomis ar prielaidomis (prieiga per internetą: www.hr.unimelb.edu.au). Išskiriamos diskriminacijos rūšys (Andriulienė ir kt. 2004), pristatomos moterų diskriminacijos darbo rinkoje formos (Norvilienė 2003), apibrėžiama diskriminacijos veiksnių ir socialinės aplinkos sąveika (Brazienė, Guščinskienė 2004; Денисова 2002; Забадыкина 1994; Pruskus 2004; Leonavičius 2004; Taljūnaitė 2004; Шмидт 2004; Žalimienė 2004). Socialinė atskirtis įvardijama kaip moterų diskriminacijos priežastis ir pasekmė (Шмидт 2004; Kuitinauskas 1998; Zaleckienė 1998).

Konceptualizuojant galima teigti, kad moterys išlieka didele socialine atskirtimi Lietuvoje. Tai lemia tokie svarbūs ekonominiai veiksniai, kaip didėjantis moterų nedarbas, žemesnis užimtumo lygis, pajamų nelygybė. Šiuo požiūriu kaip esminis, ryškiausias moterų diskriminacijos socialinės aplinkos veiksnys išsiskiria lyčių vaidmenų socializacijos proceso turinys (Красова 2002). Išryškina vienas šiuolaikinės ekonominės sferos bruožų – užsiėmimų segregacija pagal lytį (Reingardienė 2004) ir lyčių vaidmenų stereotipai (Исламова 2004; Pruskus 2004).

Mokslinėje literatūroje nepakankamai atskleista ir įvertinta valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų veikla diskriminacijos administravimo aspektu (teisės normų įgyvendinimas, instituciniai mechanizmai, institucinės antidiskriminacinės teisinės bazės administravimo praktika bei visuomeninių organizacijų veikla ir galimybės).

Šiuo straipsniu siekiama įvertinti valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų sąveikos efektyvumą ir nurodyti moterų diskriminacijos eliminavimo iš visuomenės gyvenimo administravimo trūkumus.

Šio straipsnio objektas – diskriminacijos raiška valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų veiklos aspektu.

Straipsnio dalykas – moterų diskriminacijos raiška valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų veiklos aspektu.

Straipsnio tikslas – įvertinti moterų diskriminacijos raišką valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų veiklos aspektu.

Siekiant įgyvendinti tikslą, **iškelti uždaviniai:**

1. Išryškinti diskriminacijos veiksnių ir socialinės aplinkos sąveiką.
2. Įvertinti valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų veiklą moterų diskriminacijos eliminavimo aspektu.
3. Pristatyti galimų moterų diskriminacijos administravimo kryptį visuomeninių organizacijų požiūriu tyrimą.

Tyrimui atlikti visuomeninės nevyriausybines organizacijos pasirinktos todėl, kad ši institucija yra viena svarbiausių gero valdymo principų, sveikos visuomenės bei jos vystymosi sąlygų ir kiekvienoje modernioje visuomenėje vaidina svarbų valdžios kontrolės, stebėjimo ir kritikavimo vaidmenį.

DISKRIMINACIJOS RAIŠKOS VEIKSNIAI IR SOCIALINĖ APLINKA

Nėra sudėtinga išskirti diskriminacijos veiksnius, nes jie atspindimi tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, tiek tarptautiniuose dokumentuose bei teisės aktuose skiriamose diskriminacijos rūšyse – tai rasė ar etniškumas, amžius, fizinė negalia, religija, lytis (Lietuvos Respublikos Konstitucija 1992).

Giliau analizuojant diskriminacijos dėl lyties ir moterų diskriminacijos veiksnius, šiuolaikinėse teorijose itin ryškus seksizmo kaip pagrindinio veiksnio akcentas.

Seksizmas apibrėžiamas kaip žmonių diskriminacijos dėl lyties praktika ir ideologija ir grindžiamas orientacija ar įsitikinimais, kuriais remiantis moterims (ar vyrams) klaidingai priskiriamos (ar nepriskiriamos) atitinkamos savybės.

Pasak A. A. Denisovos, kaip ir rasizmas, seksizmas grindžiamas tariamu fiziniu ar intelektualiniu pranašumu, nors nėra jokių įtikinamų argumentų, kad vyrai yra geresni nei moterys ir atvirkščiai. Tokios tradicinės nuomonės apie moterų mokymosi, kūrybos ribotumą, nuorodos į „specifinę moteriškąją logiką“ ar moterų psichologinį nepastovumą vis dar itin gajos ir palaikomos visuomenės sąmonėje. Tuo tarpu vyriškasis vyravimas laikomas natūraliu, akivaizdžiu, įprastu, amžinu ir dėl to teisingu (Денисова 2002).

Seksizmas, kaip moterų diskriminacijos veiksnys, egzistuoja tam tikroje terpėje – kultūrinėje, bendruomeninėje, visuomeninėje, todėl yra labai susijęs su visu asmens socializacijos procesu, apimančiu atitinkamo elgesio, nuostatų, nuomonių, požiūrių, stereotipų formavimąsi, egzistavimą, vyravimą ar nebuvimą. Visi šie veiksniai ir sudaro prielaidas moterų diskriminavimui (ar nediskriminavimui) tam tikroje žmonių bendruomenėje. Todėl socializacijos specifika ir procesas yra labai svarbūs moterų diskriminacijos raiškos socialinės aplinkos veiksniai kaip esminė sąlyga nelygybei atsirasti.

Socializacijos proceso ypatumai gali sukelti tokį reiškinį kaip socialinė atskirtis. Vienu atveju pati socialinė atskirtis gali būti diskriminacijos priežastis, jei ignoruojami visuomeniniame gyvenime pavieniai asmenys ar atskiros asmenų grupės, kitu atveju socialinė atskirtis gali būti kaip diskriminacijos pasekmė, todėl tenka konstatuoti, kad abu šie reiškiniai, analizuojant juos negatyviaja prasme, yra artimai susiję ir socialinė atskirtis yra dažna diskriminacijos socialinės aplinkos sudedamoji dalis.

Socialinės atskirties samprata apibrėžiama kaip visuomenės atsisakymas atskirų savo narių, jeigu jų gyvenama neatitinka visuomenės nuostatų arba jie negali palaikyti įprastos socialinės sąveikos, neturėdami tam reikalingų materialinių išteklių, išsilavinimo ir pan. Socialinę atskirtį gali sukelti ir socialinės apsaugos sistemos trūkumai, neleidžiantys daliai gyventojų pasinaudoti šios sistemos galimybėmis (Шмидт 2004).

Taip pat egzistuoja ekonomika grįsta socialinės atskirties samprata, teigianti, kad tai yra materialinių vertybių trūkumas ir negebėjimas sėkmingai dalyvauti ekonominiame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime, taip pat pagal tam tikras charakteristikas susvetimėjimas ir atsitraukimas nuo visuomeninio gyvenimo pagrindinio vyksmo. Viena pagrindinių socialinės atskirties priežasčių, pasak V. R. Šmidto, yra nepakankamas visuomenės aktyvumas, integruojant asmenis su ribotomis galimybėmis į socialinį gyvenimą (Шмидт 2004).

Moterys – didžiausia šalies socialinė grupė, tačiau, kaip teigia oficiali Lietuvos statistikos departamento statistika, moterų daugiau tarp bedarbių, jos dažniau atleidžiamos iš darbo, pastebimas moterų užimtumo mažėjimas tiek apskritai, tiek lyginant su vyrų užimtumu. Taip pat Lietuvoje itin ryškūs skirtumai, lyginant vyrų ir moterų pajamas, išlieka karjeros galimybių nelygybė ir gana žymus neatitikimas, šiuos duomenis susiejus su išsilavinimo bei bendro tarnautojų skaičiaus duomenimis (Statistikos departamentas 2006). Visi šie veiksniai tiesiogiai ar netiesiogiai gali lemti tam tikrų moterų grupių didesnę ar mažesnę socialinę atskirtį.

Šiuo požiūriu kaip esminis, ryškiausias moterų diskriminacijos socialinės aplinkos veiksnys išsiskiria lyčių vaidmenų socializacijos proceso turinys.

Lyčių vaidmenų socializacija – procesas, kurio metu individas įsisavina visuomenės, kurioje gyvena, lyčių vaidmenų kultūrinę sistemą, tam tikrą skirtumą tarp lyčių visuomeninį konstravimą (Pruskus 2004).

Tokia socializacija apima dvi tarpusavyje susijusias puses:

- egzistuojančio vyriškojo ir moteriškojo elgesio modelio, santykių, normų, vertybių ir lyčių vaidmenų stereotipų suvokimas;
- visuomenės, socialinės aplinkos poveikis individui, siekiant įskiepyti vyrams ir moterims socialiai priimtinus atitinkamus elgesio standartus ir taisykles.

Anot E. J. Krasovos, dažniausiai visuomenė, formuodama lyčių vaidmenis ir lyties savi-voką, auklėjimo procese aiškiai orientuojasi į „feminizmo–maskulinizmo“ standartus, itin stereotipinius ir prietaringus.

Egzistuoja tendencija mokyti ir mokytis lyties vaidmens atitinkamo elgesio, tačiau mokymo turinys priklauso nuo konkrečios visuomenės. Įvairiais tyrimais įrodyta, kad tėvų ir mokytojų elgesys vaikų socializacijos proceso metu yra stipriai diferencijuotas atsižvelgiant į lytį. Taip pat akivaizdu, kad visuomenėje, kurioje moterys yra mažiau priklausomos ekonomiškai, žymiai mažesnė stereotipinė lyčių vaidmenų diferenciacija. Todėl darytina prielaida, kad visuomenėje tuo didesnė stereotipinė, klaidingais manymais grįsta lyčių vaidmenų socializacija, kuo ryškesnis darbo padalijimas tarp lyčių (Kpacoba 2002).

Vienas svarbiausių šiuolaikinės ekonominės sferos – darbo rinkos bruožų, pasak J. Reingardienės, yra jos pasidalijimas į „vyriškąjį“ ir „moteriškąjį“ sektorius. Sociologinėje ir ekonominėje literatūroje vartojamas terminas **užsiėmimų segregacija pagal lytį**, kuriuo pažymima, kad vyrai ir moterys yra susitelkę skirtingose užsiėmimų ar profesijų grupėse: moterys dirba valstybiniame sektoriuje, socialinių paslaugų sferoje, o vyrai – privačiame sektoriuje, industrinėse ūkio šakose (horizontalioji segregacija). Netgi tose pačiose užsiėmimų grupėse moterys ir vyrai pasiskirstę nevienodai: moterims patikimi mažiau atsakingi, žemesnės kvalifikacijos darbai (vertikaloji segregacija) (Reingardienė 2004).

Pastebima, kad kiekvienoje visuomenėje moterų ir vyrų idealus elgesys suvokiamas ir stereotipizuojamas skirtingai ir tai nulemta tam tikro kultūrinio lygio.

Lyčių vaidmenų stereotipai – tai vidinės nuostatos moterų ir vyrų pageidautinos vietos visuomenėje, jų funkcijų ir socialinių užduočių atžvilgiu. Tokie stereotipai yra sunkiausiai įveikiamos kliūtys kuriant iš principo naujus santykius sociume, kuriant kokybiškai naują visuomenę. Būtent sustabarėję stereotipai yra moterų diskriminacijos ištakos, sudarančios galimybes vyrams jaustis pranašesniais tiek fizine, tiek psichologine prasme (Исламова 2004).

Nors stereotipai labai įsigalėję ir ilgalaikiai, tačiau, pasak V. Pruskaus, stereotipai visgi visuomenėje kinta. Tačiau jų pakeitimas ar eliminavimas visada susijęs su kolektyvinių įsitikinimų kaita, kuri yra rezultatas kolektyvinių veiksmų, sąlygojančių ištiso socialinio gyvenimo kokybinius pokyčius (Pruskus 2004).

VALSTYBĖS INSTITUCIJŲ IR VISUOMENINIŲ ORGANIZACIJŲ VEIKLA MOTERŲ DISKRIMINACIJOS ELIMINAVIMO ASPEKTU

Diskriminacija – daugialypė problema, sąlygota ne vienos priežasties. Politiniai procesai, įstatymų spragos, visuomeniniai stereotipai, socialinių institutų ir socialinės pagalbos organizacijų netobulumas, žmogaus, kaip individo, trūkumai – visa tai tarpusavyje artimai susijusių socialinių problemų šaltinis.

Kaip teigia V. R. Šmidt, akivaizdu, kad diskriminacija išskiriama kaip savotiškas fenomenas, egzistuojantis trijuose glaudžiai tarpusavyje susijusiuose lygiuose (ШМИДТ 2004):

- socialinės formacijos, valdžios institucijų;
- masinės kultūros, ideologijos;
- individo elgesio ir kasdienės praktikos.

Kiekviena demokratinė valstybė, siekdama visų jos narių lygiateisiškumo, savo institucijų, egzistuojančios ir tobulinamos teisinės bazės pagalba yra pajėgi ir privalo daryti poveikį visuomenei diskriminacijos mažinimo kryptimi. Vienas demokratijos požymių yra ir visuomeninės organizacijos, kaip valdžią kontroliuojantys piliečių savanoriški sambūriai. Todėl tampa aktualūs veiklos koordinavimas, konsensusas, savitarpio supratimas ir pozityvios patirties perimamumas.

Vertinant valstybės institucijų veiklą, tenka konstatuoti, kad efektyvus lyčių lygybės, kaip antidiskriminacinės valstybės politikos, institucinio mechanizmo funkcionavimas labai priklauso nuo aukšto statuso valstybės administracijoje, matomumo, galios ir adekvacijos loginės atramos bei pasižymi šiais istoriškai susiklosčiusiais specifiniais aspektais:

- lygių galimybių įstatymai ir antidiskriminaciniai įstatymai: lygybės įstatymai yra saugikliai prieš diskriminaciją ne tik darbo rinkoje. Šis įstatymų leidybos aspektas yra būtinas norint skatinti lygybę;

- institucinių mechanizmų, kaip lygybės kontrolieriaus tarnybos, lygybės komisijos ar tarybos, skirtos apsaugai nuo diskriminacijos, egzistavimas;

- stiprus valstybės lygybės institucinis mechanizmas (administracinės institucijos), turintis pakankamai žmogiškųjų ir materialinių išteklių, kompetencijos, žinių ir galintis turėti įtaką politikai visuose lygmenyse;

- kiekvienoje šalies ministerijoje įsteigti lygybės padaliniai arba paskirti atsakingi už lyčių lygybę pareigūnai;

- mokymai ir tyrimai lyčių lygybės klausimais;

- lyčių lygybės klausimų suvokimo skatinimas, visuomenės švietimo aktyvinimas (Lyčių aspekto... 2002).

Moterų diskriminaciją šalinančių teisės aktų įgyvendinimas realizuojamas tam tikrų institucijų. Lietuvoje sprendžiant šias problemas ir administruojant prevencines bei būtinas priemones kompleksiskai dalyvauja tiek Seimo, tiek Vyriausybės atskaitomybei priskirtinos institucijos:

- Parlamentinė šeimos ir vaiko reikalų komisija,
- Moterų parlamentarių grupė,
- Seimo žmogaus teisių komitetas,
- Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba,
- Socialinės apsaugos ir darbo ministerija,
- Tarpžinybinė moterų ir vyrų lygių galimybių komisija,
- Statistikos departamentas,
- Savivaldos institucijos.

Antidiskriminacinės priemonės užtikrinamos ne tik valstybės institucijų – šio mechanizmo sudedamoji dalis yra visuomeninės nevyriausybinės organizacijos (NVO), kurios yra ypač svarbios išryškinant tiek teisinės bazės, institucinių mechanizmų, tiek pačios valstybės politikos trūkumus ir galimas veiklos tobulinimo kryptis.

Savanoriškai veikiančios organizacijos vaidina svarbų vaidmenį priartėjant prie bendruomenių tiek vietiniu ar nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu. Augant nepasitenkinimui vykdoma politika, įsitraukimas į savanoriškas iniciatyvas yra vienas iš būdų asmenims dalyvauti viešame gyvenime, tiek aukojant savo laiką ir pastangas, tiek remiant jiems rūpinamas veiklas finansiškai. Visuomeninės nevyriausybinės organizacijos kitoms institucijoms gali puikiai pademonstruoti rezultatyvios lėšų paieškos, geros projektų vadybos, veiklos skaidrumo, atskaitomybės, narių įtraukimo, savanoriškos veiklos, visuomenės informavimo kampanijų, koalicijos kūrimo ar lobizmo standartus (Visuomenės gebėjimų... 2005).

Tačiau praktikoje yra pastebimas gana ryškus skirtingų antidiskriminacinės politikos mechanizmo dalių (valstybės ir visuomeninio sektoriaus) koordinacijos trūkumas, ir tai yra vienas veiksnių, neleidžiančių gerokai padidinti skirtingų institucijų įgyvendinamų priemonių efektyvumą ir ilgalaikiškumą. Planuojant lygių galimybių politiką ir realiai įgyvendinant konkrečias antidiskriminacines priemones, būtinas valdžios struktūrų aktyvesnis bendradarbiavimas su visuomeninėmis nevyriausybinėmis organizacijomis, nes pastarosios yra arčiau pažeidžiamų grupių ir turi daugiau žinių apie jų poreikius. Siekiant išsiaiškinti moterų diskriminacijos, kaip socialinio reiškinių, administravimo kokybę ir pokyčius, buvo atliktas visuomeninių nevyriausybinė organizacijų, kaip pilietinės valdžios kontrolės atstovų, realios padėties vertinimo ir galimų administravimo kryptių bei galimos diskriminacijos raiškos tyrimas.

GALIMŲ MOTERŲ DISKRIMINACIJOS ADMINISTRAVIMO KRYPČIŲ TYRIMO REZULTATAI

Tyrimas atliktas 2006 m. balandį. Atliekant empirinį tyrimą, pasirinktas kokybinis tyrimo metodas, taikant struktūrinį interviu. Interviu lapo klausimynas sudarytas remiantis šiais tyrimo kriterijais:

1. Moterų diskriminacijos priežasčių identifikavimas.
2. Diskriminacijos raiškos vertinimas ir mažinimo kryptys.
3. Visuomeninių organizacijų galimybių ir problemų identifikavimas, veikiant deklaruojamos lygiateisiškumo politikos administravimą valstybėje.

Šiuo atveju tyrimo imčiai nustatyti pasirinkta kriterijais grindžiama netikimybinė tikslinė atranka.

Tikslinės atrankos būdu apklausta 10 Lietuvos visuomeninių nevyriausybinė organizacijų atstovų, tiesiogiai susijusių su moterų problemų identifikavimu ir dalyvavimu jas sprendžiant bei atliekančių pilietinei visuomenei priskirtinų ekspertų bei valstybės institucijų partnerių, galinčių aiškiausiai atskleisti tyrimo kriterijuose atspindimą problematiką, funkcijas.

Tyrimo imtis. Siekiant kuo tiksliau atspindėti visuomeninių organizacijų realios situacijos vertinimą, požiūrį į moterų padėtį bei pasiūlymus, susijusius su diskriminacijos administravimo galimomis kryptimis, apklausti įvairių Lietuvos regionų organizacijų atstovai:

- Moterų informacijos centras (Vilnius);
- Lygių galimybių plėtros centras (Vilnius);
- Anykščių bendruomenės centras;
- Kauno moters užimtumo informacijos centras;
- Alytaus miesto moterų krizių centras;
- Kauno apskrities moterų krizių centras;

- Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centras;
- Tauragės moters užimtumo ir informacijos centras;
- Marijampolės apskrities moters veiklos centras;
- Marijampolės apskrities Moterų namai, Krizių centras.

Moterų diskriminacijos priežasčių identifikavimas visuomeninių organizacijų požiūriu

Atsižvelgiant į diskriminacijos ištakų identifikavimo ir socialinės aplinkos realios padėties veiksnio svarbą bei reikšmę, organizacijų atstovams buvo pasiūlyta įvardyti pagrindines diskriminacijos priežastis ir egzistuojančios socialinės aplinkos poveikį diskriminacijos raiškai Lietuvoje.

Tyrimu siekta atskleisti esmines moterų diskriminacijos priežastis. Remiantis interviu (visuomeninių organizacijų atstovų nuomone) atsakymų duomenimis, nustatytos esminės moterų diskriminavimo priežastys:

1. Gajūs patriarchaliniai stereotipai, kuriuos palaiko ne tik vyrai, bet ir pačios moterys.
2. Lyčių lygybės politikos vertinimas kaip Europos Sąjungos primestos ideologijos, kuri, kaip dažnai teigia ir politikos atstovai, nėra tinkama Lietuvai.
3. Valdininkų, kurie, remiantis jų veiklos funkcijomis, privalo rūpintis valstybės deklaruojama antidiskriminacine ir lyčių lygybės siekio politika, šios srities neišmanymas ir tų pačių visuomeninių stereotipų palaikymas, ypač darbo sferoje – tai įvardijama kaip savotiškas institucinis smurtas prieš moteris.

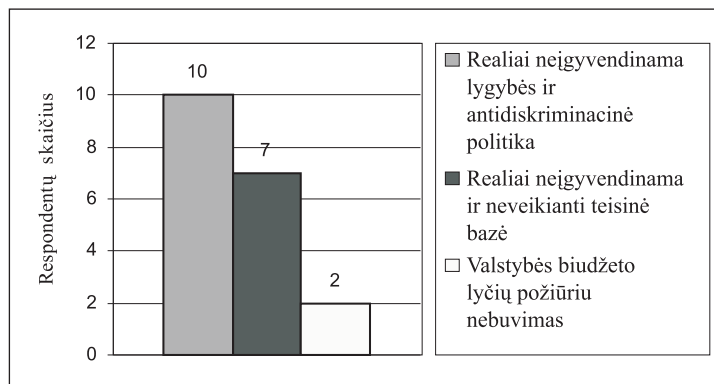
Nagrinėjama tema reikalavo ištirti socialinės aplinkos padėtį ir poveikį diskriminacijos raiškai. Remiantis visų organizacijų atstovų nuomone, moterų diskriminacija tam tikrose sferose yra ryški, kai kuriose sferose ji netgi stiprėja, toliau stebima didėjanti skurdo feminizacija.

Kaip neigiami socialinės aplinkos bruožai įvardijama valdžios atstovų atotrūkis nuo jų atstovaujamos visuomenės narių, suvokiant ir vertinant realią socialinę situaciją, socializacijos institutų netobulumas, skatinant lyčių lygybės pripažinimą, tolerancijos ugdymą, kurie yra svarbūs kuriant antidiskriminacinę tradiciją. Atsakymuose pažymėta, jog išlieka aktualios pilietinės visuomenės vystymosi problemos. Valstybės institucijos, kaip teigia organizacijų atstovai, realiai nesiekia glaudesnio piliečių ir administracinių struktūrų bendradarbiavimo. Remiantis respondentų nuomone, galima daryti prielaidą, kad viena iš priežasčių – nenoras dalintis tam tikrų sferų administravimu ir funkcijomis, nes tai reikštų dalies valdžios ir finansinių lėšų netekimą. Tokia pozicija tampa neigiamu reiškiniu, nes akivaizdu, kad valstybinė administracija nesusidoroja su socialinės sferos problemų apimtimis.

Diskriminacijos raiškos vertinimas ir galimos mažinimo kryptys

Siekiant išsiaiškinti diskriminacijos raiškos, institucinės teisinės bazės bei administracinių mechanizmų vertinimą ir galimas moterų diskriminacijos raiškos mažinimo kryptis, organizacijų atstovų buvo paprašyta **išskirti ryškiausias moterų diskriminacijos formas Lietuvoje.** Nors kai kurios organizacijos akcentavo tam tikras diskriminacijos formas (tai gali būti nulemta jų vykdomos veiklos ir įgyvendinamų projektų specifikos), tačiau apibendrinant visų 10 organizacijų atsakymus nustatyta, kad Lietuvoje moterys diskriminuojamos beveik visose sferose. Labiausiai išskiriama diskriminacija darbo rinkoje ir smurtas.

Paprašyti įvertinti valstybės institucijų veiklą deklaruojamos lygių galimybių ir antidiskriminacinės politikos aspektu bei išskirti esminius moterų diskriminavimo problemas administravimo trūkumus ir privalumus, visuomeninių organizacijų atstovai teigia, kad vyrauja tik deklaruojamasis lygių galimybių ir antidiskriminacinės politikos pobūdis, o ne realus įgyvendinimas. Atsakymuose išryškėjo dar radikalesnė nuomonė, kad sąmoninga

1 pav. Valstybės institucijų administravimo trūkumai

lyčių lygybės politika administravimo srityje iš viso nevykdoma. Kaip trūkumas išskirta ir kompetentingų institucijų egzistuojančios teisinės bazės neveikimas. Pastebėta, kad valstybės mastu biudžetas neformuojamas lyčių požiūriu, nė vienoje institucijoje nuosekliai neintegruojamas lyčių aspektas (žr. 1 pav.).

Remiantis tyrimo duomenimis, tenka konstatuoti, kad valstybinės sferos administraciniai gebėjimai spręsti su moterų diskriminacija susijusias problemas įvertinti itin negatyviai. Akcentuota, kad realiai lygių galimybių politika neįgyvendinama ir nepropaguojama. Tik žodinis problemų įvardijimas, tačiau realios veiklos ir pastangų jas sprendžiant nebuvimas, lemia nepateisinamai didelę, nors dažnai aiškiai ir nematomą, moterų diskriminacijos raišką Lietuvoje. Organizacijų atstovai pažymi, kad teisinė bazė yra nepakankamai efektyvi, o objektyvios priežastys – tai įstatymų nevertinimas, svarbių ir aktualių bei su moterų diskriminacija susijusių griežtų įstatymų taikymo precedentų bei teisinės tradicijos nebuvimas, o tai yra gana paradoksalu.

Įvertinus realią padėtį ir apibendrinus gautus atsakymus, išskirtos svarbiausios ir aktualesios, reikalaujančios neatidėliotino valstybės administracijos dėmesio veiklos kryptys, kurios, visuomeninių organizacijų atstovų nuomone, gali teigiamai veikti moterų padėtį visuomenėje ir mažinti diskriminacijos raišką. Teigiama, kad moterų diskriminacijos, kaip reiškinių, administravimo kryptys turėtų būti šios:

1. Švietimo turinio reforma.
2. Aktyvus ir realus lyčių lygybės politikos įgyvendinimas visais valstybės administravimo lygiais.
3. Karjeros siekio galimybių moterims gerinimas.
4. Proporcingesnis moterų atstovavimas politikoje, svarbių visai visuomenei sprendimų priėmimo sferose.
5. Griežta įstatymų vykdymo priežiūra.
6. Moterų skurdo prevencija.

Galima teigti, kad sėkmingas ir rezultatyvus administravimas gali būti užtikrintas atsižvelgiant ir taikant atitinkamas priemones visomis kryptimis. Kitaip tariant, tai turėtų būti visas šias kryptis apimanti *darni valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų kooperuota, nuosekli, pasitikėjimu ir bendradarbiavimu paremta veikla*. Vadinasi, vienos ar kelių kryptų (kaip moterų padėties pagerinimo prioritetinių galimybių) išskyrimas neduos teigiamo ir efektyvaus rezultato. Tai lemia problemos įvairiapusiškumas ir sudėtingumas.

Visuomeninių organizacijų pasiūlytos ir atitinkamos diskriminacijos mažinimo priemonės:

- ne pašalpų, o socialinių išmokų didinimas (tai leistų moterims būti mažiau priklausomomis ekonomiškai ir, galima daryti prielaidą, mažintų moterų skurdą);
- švietimo turinio reforma turi būti iš esmės pakeista pradedant ikimokyklinio auklėjimo ir baigiant suaugusiųjų švietimo įstaigomis;
- mokesčių politikos peržiūra;
- darbo užmokesčio privačiame sektoriuje skaičiavimo metodikos parengimas;
- sugriežtinta ir taikoma atsakomybė, remiantis jau sukurta teisine baze;
- kvotos partijų rinkimų sąrašuose;
- administracijos pareigūnų mokymai;
- lyčių lygybės priežiūros pareigybių įkūrimas visuose administravimo lygiuose.

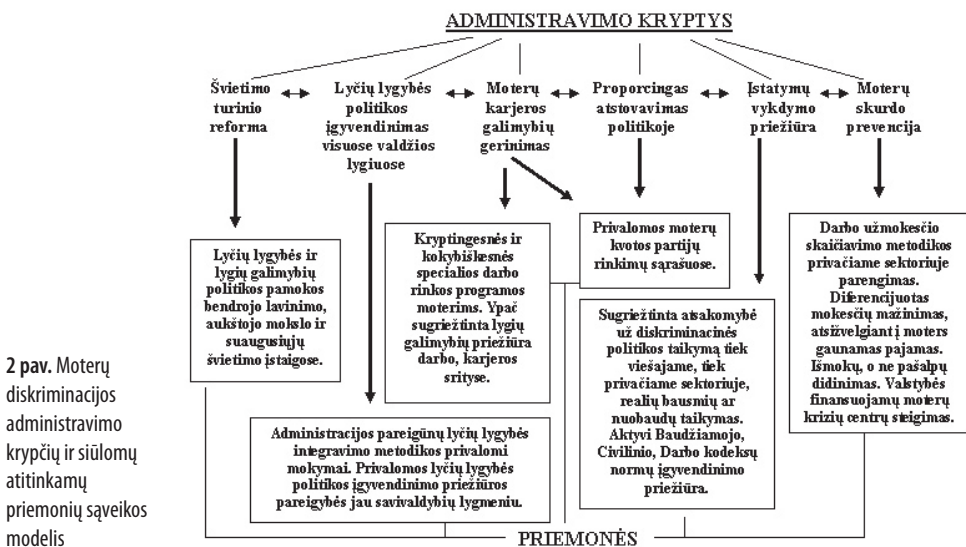
Remiantis išsakytomis pozicijomis ir teorinėmis konstrukcijomis, sukurtas moterų diskriminacijos mažinimo krypčių ir siūlomų atitinkamų priemonių sąveikos modelis (pateikiamas 2 pav.), atspindintis pageidautiną efektyvesnę, įvairiais aspektais integruotą, suderintą ir apimančią įvairias sferas moterų diskriminacijos mažinimo politikos sistemą.

Pasak visų apklaustųjų visuomeninių organizacijų atstovų, didžiausia problema – valstybės administracijos valios ir drąsos minėtas priemonės įdiegti ir įgyvendinti trūkumas, nors dauguma šių priemonių sėkmingai ir jau seniai taikomos išvystytos demokratijos valstybėse ir yra pasiteisinusios, įvertinant dar didesnę jų socialinę ir ekonominę naudą perspektyvoje.

Visuomeninių organizacijų galimybių ir problemų identifikavimas, veikiant deklaruojamas lygiateisiškumo politikos administravimą valstybėje

Tyrimu nustatyta, kad vienas svarbiausių veiksnių, leisiančių realiai keisti susidariusią neigiamą situaciją moterų atžvilgiu, yra tikslingas, paremtas pagarba ir partneryste valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų bendradarbiavimas.

Paprašyti įvertinti visuomeninių organizacijų vaidmenį sprendžiant moterų problemas, organizacijų atstovai teigė, kad:

2 pav. Moterų diskriminacijos administravimo krypčių ir siūlomų atitinkamų priemonių sąveikos modelis

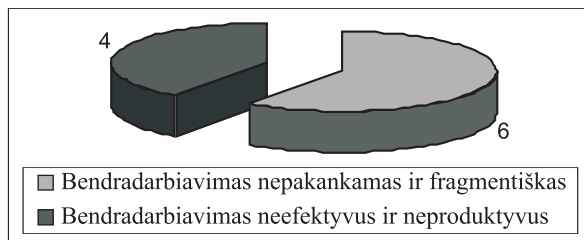
- tik visuomeninės organizacijos realiai ir konkrečiai sprendžia problemas;
- skiria problemų sprendimui dėmesio tiek, kiek jo reikia;
- turi pakankamai įgūdžių ir patirties, vykdant švietėjišką veiklą, identifikuojant aktualiausias problemas;
- visuomeninių organizacijų veikloje dalyvauja daug įvairių sričių puikių specialistų, kompetentingų savo srities profesionalų;
- būtent visuomeninės organizacijos iškėlė mūsų visuomenėje lyčių lygybės, moterų diskriminacijos klausimus;
- stebima organizacijų vienijimosi tendencija, veiklos koordinavimas, dalijimasis patirtimi, todėl jos tampa realia ir pagaliau valdžios pareigūnų išgirstama visuomenine jėga.

Visų 10 visuomeninių organizacijų atstovai, vertinant savo veiklos galimybes, vienbalsiai teigia, kad jos yra neribotos (atsižvelgiant į patirtį, problemų išmanymą, žinias, sutelktus specialistus), tačiau akcentuojamas nepateisinamas finansinių lėšų trūkumas.

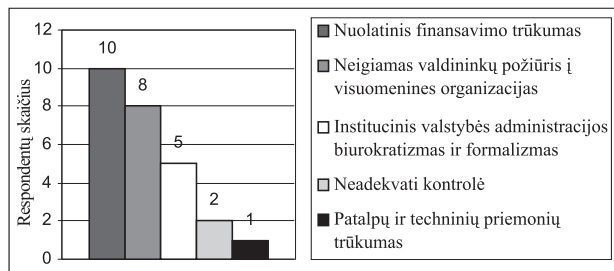
Paprašius įvertinti bendradarbiavimo su valstybės institucijomis efektyvumą ir produktyvumą, nei viena organizacija neįvertino šiuo metu egzistuojančios situacijos bendradarbiavimo prasme kaip teigiamos ir pakankamos (žr. 3 pav.).

Apibendrinant visuomeninių organizacijų atstovų įvardytas problemas, galima teigti, kad aiškiai išsiskiria tokios problemos kaip nuolatinis finansavimo trūkumas ir neigiamas valstybės administracijos valdininkų požiūris, pasireiškiantis ydinga lėšų pritraukimo konkurencija bei nepagarba visuomeninėms organizacijoms. Kiek rečiau atsakymuose aptinkama problema įvardijama kaip perdėtas valstybės institucijų biurokratizmas ir formalizmas (žr. 4 pav.).

Išanalizavus tyrimo duomenis, galima teigti, kad moterų diskriminacijos raiška yra nemažėjanti. Vadinasi, keičiantis situacijai, prie negatyvių reiškinių visuomenė priprato ir diskriminacija savo pobūdžiu tapo savotiška „tyliaja diskriminacija“. Tariamas problemų nebuvimas ir fragmentiškas, dažnai parodomasis ir deklaratyvus jų įvardijimas pačių problemų ir jas sukėlusių priežasčių nepašalina. Naivu būtų manyti, kad moterų padėtis,

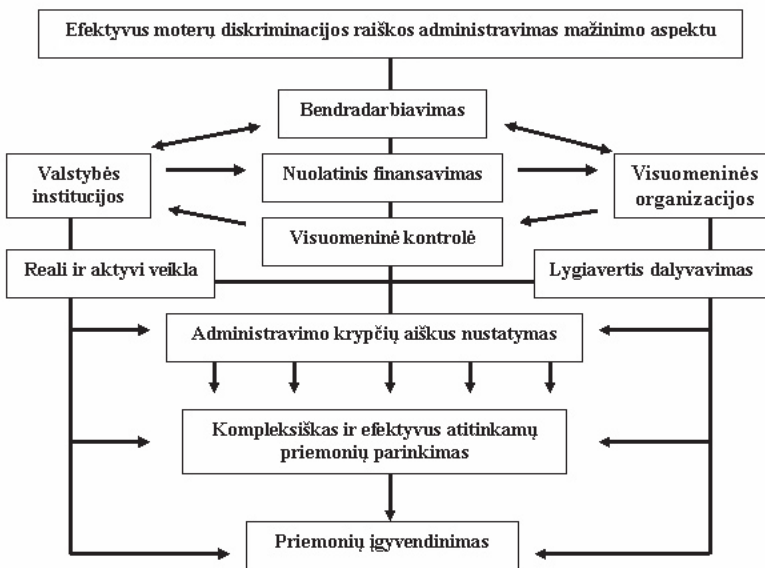
3 pav. Valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų bendradarbiavimo efektyvumo ir produktyvumo vertinimas

4 pav. Visuomeninių organizacijų veiklos problemos

diskriminacija ir lygiateisiškumo siekis bus įvardyti kaip neatidėliotini ir svarbiausi valstybėje sprendžiami klausimai, tačiau giliau paanalizavus problemas ir jų sprendimo kryptis bei priemones, matyti, kad moterų padėtį nebūtina gerinti kitų socialinių ar ekonominių visuomenės grupių gerovės kūrimo sąskaita. Beveik visos visuomeninių organizacijų siūlomos kryptys ir jas lydintys priemonės gali būti sėkmingai taikomos kaip socialinių ir ekonominių problemų kompleksinio sprendimo sudėtinės arba papildančios valstybės administravimo turinį dalys. Tačiau dažnai valdininkai ir politikai teigia, kad didesnių finansinių lėšų, įvairių išteklių skyrimas, visuomeninių organizacijų rėmimas neleisėtų spręsti kitų neatidėliotinių problemų. Šis teiginys nėra pagrįstas jokiais analizėmis ar galimos situacijos projektavimo duomenimis, neįvertinta galima ekonominė, socialinė ir kultūrinė nauda, įtvirtinus lygiateisiškumo politikos principus visose visuomenės gyvenimo srityse, suteikiant moterims daugiau galimybių tiek politinio atstovavimo, tiek socialiai teisingos realizacijos prasme.

Įvertinus visų apklaustųjų organizacijų atstovų atsakymus, atsižvelgiant į visuomeninių organizacijų siūlomas pagrindines moterų diskriminacijos raiškos mažinimo kryptis bei jas lydintias būtinas priemones, siūlomas efektyvaus moterų diskriminacijos raiškos administravimo mažinimo aspektu modelis (žr. 5 pav.).

5 pav. Efektyvaus moterų diskriminacijos raiškos mažinimo administravimo modelis

Šis modelis galėtų būti realiai įgyvendinamas. Norint pradėti šalinti ne tik moterų diskriminacijos pasekmes, bet ir priežastis, valstybės institucijoms reikia įvertinti visuomeninių organizacijų potencialą ir patirtį, aktyvinti bendradarbiavimą, dalintis ne tik sprendiniais problemomis, bet ir proporcingai finansiniais ištekliais. Tik sutelktomis valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų pastangomis galima realiai mažinti moterų diskriminacijos raišką ir užtikrinti lygiateisiškumo principų įgyvendinimą visose visuomenės gyvenimo sferose.

Literatūra

1. Andriulienė, A.; Baltutytė, E. ir kt. 2004. *Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje*. Vilnius, 215 p.
2. Brazienė, R.; Guščinskienė, J. 2004. „Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija* 4: 50–56.
3. *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija*, 1950. LR Seimas [žiūrėta 2006-10-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=19841&Condition2=>
4. Grigas, R. 1995. *Tautos likimas*. Vilnius, 452 p.
5. *Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims*. 1979 [žiūrėta 2006-09-11]. Prieiga per internetą: www.hrmi.lt/.../JUNGTINIU_TAUTU_KONVENCIJA_DEL_VISU_FORMU_DISKRIMINACIJOS_panaikinimo_moterims.pdf
6. Kuitinauskas, M. 1998. *Socialinė atskirtis ir susietis – skurdo ištakos* [žiūrėta 2006-12-15]. Prieiga per internetą: <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr21/atskirtis.asp>
7. Leonavičius, V. 2004. *Sociologija*. Kaunas, 288 p.
8. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 120, 121, 126 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 132(1) straipsnių įstatymas*. 2004. Moterų informacijos centras [žiūrėta 2006-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.lygus.lt/saugi/article.php?id=168>
9. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. 2002. *Valstybės žinios*, Nr. 64-2569.
10. *Lietuvos Respublikos Konstitucija*. 1992. LR Seimas [žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>
11. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, 1998. *Valstybės žinios*, Nr. 112-3100.
12. *Lyčių aspekto integravimo metodologija. II dalis*. 2002. Moterų informacijos centro internetinis leidinys [žiūrėta 2007-02-04]. Prieiga per internetą: www.lygus.lt/gm/article.php?id=40
13. Norvilienė, V. 2003. *Ką duos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas? Prizmė* [žiūrėta 2007-01-15]. Prieiga per internetą: www.prizme.lt/straipsniai/straipsn.php?action=view&id=103&return_action=top_articles
14. *Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005–2008 metų programa*. 2005. LR vidaus reikalų ministerija [žiūrėta 2007-01-17]. Prieiga per internetą: <http://www.vrm.lt/index.php?id=566>
15. Pruskus, V. 2004. *Sociologija. Teorija ir praktika*. Vilnius, 248 p.
16. Reingardienė, J. 2004. *Europos lyčių lygybės strategija: kintančios lyčių politikos privalumai ir grėsmės. Lygių galimybių plėtros centras* [žiūrėta 2007-01-16]. Prieiga per internetą: <http://www.gap.lt/ells>
17. *Statistikos departamentas: Statistinių duomenų bazė. Socialinė statistika*. 2006 [žiūrėta 2007-02-13]. Prieiga per internetą: <http://www.std.lt/lt/pages/view?id=1612>
18. Taljūnaitė, M. 2004. „Pilietinė ir socialinė atskirtis šiuolaikinėje Europoje“, *Filosofija. Sociologija* 4.
19. *Visuomenės gebėjimų ugdymas diskriminacijos srityje*. 2005. Lietuvos žmogaus teisių centras [žiūrėta 2007-01-14]. Prieiga per internetą: http://europa.eu.int/comm/employment_social/fundamental_rights/pdf/civil/trainman_lt.pdf
20. *Visuotinė žmogaus teisių deklaracija*. 1948. Lithuanian Version. Source: United Nations Department of Public Information [žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: <http://www.unhcr.ch/udhr/lang/lit.htm>
21. Zaleckienė, I. 1998. *Asmuo, visuomenė ir valstybė. Socialinė atskirtis*. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. Vilnius: JTVP, SPG.
22. Žalimienė, L. 2004. Skurdo subkultūros ypatumai (Socialinio darbo aspektas), in *Socialinės grupės: nepritekliaus žymės*, sud. A. Vosyliūtė. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
23. *What is Discrimination?* 2003. The University of Melbourne [žiūrėta 2007-01-14]. Prieiga per internetą: <http://www.hr.unimelb.edu.au/what-is-discrimination/>
24. Денисова, А. А. 2002. *Словарь гендерных терминов*. Москва.
25. Исламова, Д. 2004. *Гендерные стереотипы или стены, которые строим мы сами* [žiūrėta 2006-12-18]. Prieiga per internetą: <http://www.femina.com.ua/a/252.shtml>
26. Красова, Е. Ю. 2002. *Полоролевая социализация* [žiūrėta 2006-10-10]. Prieiga per internetą: <http://www.owl.ru/gender/134.htm>
27. *Декларация об искоренении насилия в отношении женщин*. 1993. Организация Объединенных Наций [žiūrėta 2007-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/russian/document/declarat/violence.htm>

28. Шмидт, В. Р. 2004. *Междисциплинарный подход к проблеме социальной эксклюзии* [žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: www.msses.ru/win/faculty/socialwork/shmidt-exclusion-2004.doc
29. Забадыкина, Е. 1994. *Сексизм в средствах массовой информации* [žiūrėta 2007-01-14]. Prieiga per internetą: http://www.a-z.ru/women_cd1/html/zabadyk2r.htm

ASTA VALACKIENĖ, ASTA KRAŠENKIENĖ

Manifestation of discrimination, state institutions and public sector

Summary

In this article, interaction between discrimination factors and the social environment is spotlighted. Practical ways to deal with this social phenomenon are sought basing on theoretical constructions. Activities of institutional administrative mechanisms of the state and the possibilities and role of public organizations when striving for a faster and more effective implementation of the equality principle in Lithuania are discussed. Problems arising when coordinating activities of state institutions and the public non-governmental sector while dealing with discrimination as a negative social phenomenon are revealed. On the basis of the research data, full-scale positions in the administrative activities of state institutions and public organizations are presented for the purpose of reducing the factors pertaining to women's discrimination. The possible effective directions for dealing with this social phenomenon (reduction of discrimination factors) as well as the necessary measures as possibilities for changes in human resource management on the state level are foreseen. When conceptualizing theoretical insights, the authors present new cogitative postulates (theoretical models) which are the general model of interaction between the directions for management of discrimination factors and the appropriate measures as well as the model for effective reduction of discrimination manifestations through public administration.

Key words: conception of discrimination, discrimination manifestation factors and social environment, effective administration, activities of state institutions and public organizations with regard to elimination of women's discrimination